Ahogy vesszük...

Meg lehet-e állapítani a felekezeti arányokat?

Az Országgyűlés emberjogi bizottságának határozata alapján az MKM megbízott egy – az Oktatáskutató Intézethez kapcsolódó – kutatócsoportot a felekezeti arányok számításával. A feladat bonyolultságát kellőképpen érzékelteti az a tény, hogy a felnőtt lakosság több mint 90%-a vállalkozik önmaga felekezeti besorolására, de kevesebb mint 20%-ára jellemző az egyházias vallásosság. Arra a kérdésre például, hogy a magyar népesség hány százaléka katolikus, 74,4% és 15,3% között igen sokféle választ lehet adni. Ahogy vesszük... Nem csoda, hogy számos nagyegyház ellenzi az ilyesfajta kutatásokat.

Szerintük ugyanis az egyháztagok számának megállapításához bármilyen reprezentatív felmérésnél jobb alapot ad a keresztelők és a temetések száma. Ezek matematikai átlagát lehet mérvadónak tekinteni. Így viszonylag megbízható adatok alapján, mindenki számára átlátható módon állapíthatnánk meg a felekezeti arányokat.

Eltekintve attól, hogy a nem keresztény, a felnőttkorban keresztelő és a „temetéshez még nem elég régi" egyházak ily módon hátrányba kerülnének, van ezzel a számítási móddal egy alapvető elméleti probléma is. Nevezetesen az, hogy a szociológia nagyon határozottan elkülöníti az ünnepnapi, a rendkívüli, a szimbolikus szférát a hétköznapitól. A születés és a halál rítusai rendkívül sokat mondanak ugyan, de nem lehet belőlük egyértelműen következtetni a kettő közötti tudatállapotra és igényekre. A temetés esetében például a maga módján vallásos embernek már nem áll módjában a maga módján vallásosnak lennie, valaki másnak kell helyette szólnia, s ezért kerül előtérbe a nem egyházias emberek halálakor is az egyház.

A fenti módon kapott számok egyáltalán nem tükröznék tehát azt a nagymértékű szekularizációt, amelyről éppen e számítási mód hívei beszélnek a leggyakrabban.

Akik a felméréses módszert elfogadják, azok is legalább ötféleképpen értelmezhetik a felekezeti arányokat.

1. A megnevezők

A kutatók egy része azt mondja, hogy aki bármilyen értelemben magáénak nevez egy felekezetet, azt az adott felekezet tagjaként kell számon tartani. (Szélsőséges álláspont szerint a „Milyen felekezetbe jegyezték be Önt?" kérdésre adott válasz is elegendő...) A felekezeti tagsággal egyenértékű a nyílt önbesorolás a felekezeti bejegyzésre vonatkozó kérdés vagy az olyasféle kérdések alapján, hogy: „Milyen vallású Ön, milyen valláshoz tartozik Ön?"

Eszerint a magyar népesség 93%-a lenne felekezetileg besorolható. 71%-a katolikusként, 16%-a reformátusként.

Ezzel az álásponttal szemben súlyos aggályok merülnek fel.

Először is az, hogy a „Milyen vallású Ön?" kérdésre adott válasz az emberek jelentős részénél nem az identitás megjelölésére szolgál, hanem az adott kontextusban információt szolgáltat. Alkalmasint csak annyit jelent, hogy: „a családom katolikusnak, reformátusnak stb. keresztelt annak idején (ahogy ezt az előző kérdés kapcsán elmondtam), azóta sem változtattam vallást, nem léptem ki." Mivel a társadalom manapság – ahogy ezt számos más kutatás mutatja – nem ideologizált, az egyes felekezetekből szekularizálódott emberek természetes viselkedése az „elmaradás", a passzív felekezetvesztés, és nem az adminisztratív kilépés.

Másodszor, amikor a kérdésre adott válasz valóban valamiféle identitást jelöl, akkor is igen különböző lehet ennek az identitásnak a jellege és jelentése.

Lehet, hogy a válaszadó csupán azt fejezi ki, hogy még kötődik valamiképp szülei, nagyszülei generációjához, amelytől egyébként térben, iskolázottságában, értékvilágában már nagymértékben elszakadt.

Jelentheti a válasz az azonos felekezetben neveltek közös „nyelvének" ismeretét, a kulturális örökségben való jártasságot. Tudjuk azonban – éppen a nemzetiségi kutatásokból –, hogy mennyire nem azonos a nyelv és a tradíció ismerete a közösséghez tartozással. Itt csupán részleges átfedés van.

Némelyek számára elsődlegesen az a fontos, hogy ők nem mások. Egy történetileg többfelekezetű – felekezeti szempontból nem is egészen előítéletmentes – társadalomban nagyobb valószínűséggel jelölik meg a felekezetüket az emberek annak jelzésére, hogy ők nem tartoznak másokhoz, a nem keresztényekhez, nem zsidókhoz, nem katolikusokhoz stb.

Ismét mások a család történelmi üldöztetéseinek a felvállalását jelzik felekezetük kinyilvánításával. Abban az esetben is, ha „felekezetsemleges" világnézeti okok álltak az üldöztetés mögött. A felekezetileg elkötelezett egyesület betiltását, a család által becsült pap vagy az egykori egyházi iskola tanítójának zargatását, a hitoktatásban vagy az istentiszteleten való részvétel rosszallását a közösség a maga hagyományos „nyelvén" dolgozta fel akkor is, ha a többi felekezetet is hasonló sérelmek érték.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a felekezetüket megjelölők egy része adminisztratív információt adott, más része valamilyen tudati állapotot, kulturális örökséget, „differentia specificát" jelölt meg.

Attól, hogy egy szervezet neve azonos egy személy által megnevezett identitás elnevezésével, az illető még sem jogi, sem szociológiai értelemben nem válik az adott szervezet tagjává vagy támoga-

tójává, és nem hatalmazza föl azt arra, hogy őt képviselje.

Minden szervezet úgy definiálja magát és tagságát, ahogy akarja, de a „külvilág" – a pénzről és jogokról döntő parlament, kormány, minisztérium, önkormányzat, bíróság csak azok „képviselőjének" tekintheti, akik a szervezethez való tartozásukat formálisan kinyilvánították, és nem feltételezhet egyes fogalmi kategóriákkal való azonosulás alapján szervezetek iránti „lakossági igényeket".

A mély és felszínes vallásosság összemosása, az igazi egyháztagság jelentőségének lebecsülése rejlik abban, ha egyformán kezeljük az aktív egyháztagokat a passzív felekezetmegjelölőkkel.

Közismert érv, hogy az egyház sajátos szolgáltatásai a „tagság" kifejezésére képtelen emberek tágabb körét is elérik. Csakhogy ezek a sajátos szolgáltatások, mondjuk a hittanoktatás, amelyen nemcsak aktív egyháztagok gyermekei, sőt más felekezetűek is részt vesznek, olyan tevékenységek, amelyeknek a normatív támogatása független az egyházhoz tartozók számától. Ahol tevékenység van, ahhoz normatív finanszírozás is rendelhető.

2. A tevékenyek

Valószínűleg jobb képet kapunk, ha a hitéletben való tényleges részvételből indulunk ki.

Ha azokat tekintjük felekezetbe sorolhatóaknak, akik legalább havonta egyszer templomba járnak, akkor a felnőttek 76%-a nem sorolható felekezethez, 19%-a tartozik a katolikusokhoz és 3%-a a reformátusokhoz. Ez a számítási mód sok mindent mutat, de a templomot állítván a középpontba számos társadalmilag aktív felekezet tevékenységét erős torzításban mutatja.

Egy másik mérőszám az, hogy hányan íratják be iskoláskorú gyermeküket hittanra. Eszerint az iskolás gyermekek több mint harmadát beíratták hittanra. Ez az adat ellentmond minden egyéb számításunknak és a mindennapi tapasztalatainknak. Ennek két oka lehet. Egyrészt – más kutatásaink szerint – a hittant a szülők többsége nem hitigazságok közvetítésére, hanem erkölcsi nevelésre kívánja használni. Számos esetben nem hívő családok is járatják hittanra gyermekeiket. Feltételezhető, hogy sokan a rövid konfirmációs oktatást is hittanként jelölik meg, például azért, mert – maguk szekularizáltak lévén – nem érzékelik a kettő közötti különbséget.

3. Egyháziasak és nem egyháziasak

Többen arra az álláspontra helyezkednek, hogy azokat kell a felekezeti megoszlás szempontjából figyelembe venni, akik a „maga módján vallásos" és az „egyháza tanítását követően vallásos" kategóriák egyikébe sorolják be magukat. Eszerint a felnőttek 20%-át nem sorolhatjuk be, 59%-a tartozik a katolikusokhoz, 12%-a a reformátusokhoz.

Sokak szerint azonban e két csoport összevonása nagyon is aggályos, mivel a „maguk módján vallásos" válaszadók sok – az értékvilágukat mélyen jellemző – kérdésben élesen szemben állnak az egyházuk tanítását követőkkel. Ily módon például nem lehetne elválasztani az abortusztilalmazó katolikusokat az abortuszmegengedő katolikusoktól.

A magyar társadalom felekezeti/vallásossági megoszlása különböző szempontok alapján

	1. szempont bemondás	*2. szempont templomjáró**	*3. szempont egyházias a maga módján*	*4. szempont egyházias*
katolikus	*71,4*	*19,0*	*59,3*	*15,3*
református	*15,9*	*3,2*	*12,4*	*2,6*
egyéb	*5,4*	*1,8*	*4,0*	*1,2*
felekezet-besorolhatatlan	*7,3*	*76,0*	*24,3*	*80,9*
Összesen	*100*	*100*	*100*	*100*

**Itt nem a felekezet előírásainak – általában a heti templomjárásnak – eleget tevőkről van szó, hanem egy tágabb körről, azokról, akik leg-*

4. Az egyháziasak

Adódna az a lehetőség, hogy az „egyháza tanítását követően vallásos" csoporton belüli arányokat vesszük alapul. A felnőtt népesség ötöde-hatoda tartozna ide. Ez az összesített adat meg is felel mindennapi tapasztalatainknak, de az egyházias népességen belüli megoszlás már nem, hiszen eszerint a katolikusok száma a reformátusok számának hatszorosa lenne (15%, illetve 2,6%). Ennek az a magyarázata, hogy minél inkább jellemző az egyes egyházakra a történelmi individualizmus, annál kisebb mértékben jellemző híveikre az egyháziasság felvállalása, és fordítva.

5. Vallásosak

Végezetül vannak, akik azt javasolják, hogy azoknak a felekezeti megoszlását vizsgáljuk, akik egy egyértelmű, eldöntendő kérdésre, bináris döntéshelyzetben – vallásos vagy nem vallásos – vallásosnak mondják magukat. (A legutóbbi vizsgálatban ilyen kérdés nem szerepelt. Korábban a népesség fele mondta magát ekkor vallásosnak.)

■

Mindezek a megfontolások annyira esetlegesek, elfogadásuk és elutasításuk olyan sok tényezőn múlik, hogy e kérdésben konszenzust elérni valószínűleg lehetetlen. Még az általam leginkább elfogadhatónak vélt negyedik változat igazságtartalma sem éri el azt a szintet, hogy arra hivatkozva pénzösszegeket meghatározó politikai döntéseket lehessen hozni. A kutató visszarettenne még hozzávetőleges arányok megjelölésétől is, ha azon közvetlenül pénzek, s főleg közpénzek sorsa múlna.

Azt érdemes hangsúlyozni, hogy igen sok minden van, ami külön-külön mérhető: a hitoktatásra, az egyházi iskolára, a kórházra vonatkozó igények, a műemlékek karbantartásához szükséges források stb. Amíg nem az adófizetők, a választók közvetlen akaratnyilvánítása szabályozza az egyházak finanszírozását, sokkal jobban meg lehet ezt oldani egy sokszínű, differenciált normarendszerrel, mint egyetlen mérőszámra – a hívők állítólagos számára – alapozva.

NAGY PÉTER TIBOR ■■■